

Στο CineScience: Ο Κινηματογράφος στον φακό της επιστήμης, επιμ. Παναγιώτης Κιμουρτζής, Εκδόσεις Gutenberg, 2013, 129-142.

Συναντώντας την εθνοπολιτισμική διαφορά Σχόλιο πάνω στην ταινία «Ανάμεσα στους Τοίχους»

Λίγα λόγια για την ταινία

Η ταινία «Ανάμεσα στους Τοίχους» (Entre les Murs) σκηνοθετημένη το 2008 από τον Laurent Cantet αποτελεί μεταφορά του ομώνυμου βιβλίου του François Bégaudeau που αποτυπώνει το βίωμα του ίδιου του συγγραφέα από την εκπαιδευτική του πράξη ως φιλόλογου σε ένα πολυεθνικό σχολείο μιας σκληρής εργατικής συνοικίας στο 20^ο Διαμέρισμα στο Παρίσι. Η ταινία κινείται ανάμεσα στη δραματοουργία και το σινεμά τεκμηρίωσης. Η κάμερα παρακολουθεί την καθημερινότητα μέσα στο σχολείο και αναλύει τον μικρόκοσμο του σχολείου το οποίο μάλιστα φέρει το όνομα «Dolto».¹ Διαδραματίζεται πράγματι ανάμεσα στους τοίχους της σχολικής αίθουσας και όλη η πλοκή εκτυλίσσεται στο γραφείο των καθηγητών, την αυλή, το γραφείο του διευθυντή, την τραπεζαρία και κυρίως την τάξη του καθηγητή François Marin η οποία αποτελείται από ένα μικτό μαθητικό πληθυσμό δεκατετράχρονων και δεκαπεντάχρονων. Ο ίδιος ο Bégaudeau ενσαρκώνει το ρόλο του καθηγητή Marin ενώ κανένα από τα υπόλοιπα πρόσωπα δεν είναι επαγγελματίας ηθοποιός. Στο ρόλο των μαθητών παίζουν πραγματικοί μαθητές από διάφορα γαλλικά σχολεία που σε μεγάλο βαθμό αυτοσχεδιάζουν. Το αποτέλεσμα είναι εξαιρετικά αυθεντικό και πειστικό.

¹ Η Françoise Dolto (1908-1988) παιδίατρος και ψυχαναλύτρια ασχολήθηκε πολύ και με την εκπαίδευση. Οι θέσεις της, συγγενικές με αυτές του Célestin Freinet, του A.Adler και του A.S. Neil, υποστηρίζουν ότι κάθε παιδί διαθέτει ένα εκκρηκτικό δυναμικό που το πνίγει η εκπαίδευση. Δεν πίστευε σε μια συγκεκριμένη μεθοδολογία αλλά στη δυνατότητα η εκπαίδευση να απαντά εξειδικευμένα στις ξεχωριστές ανάγκες του κάθε παιδιού. Το 1978 σύστησε το «Πράσινο Σπίτι» ένα χώρο για παιδιά από τη γέννηση έως τα 3 χρόνια συνοδευόμενα από τους γονείς, έναν παραδειγματικό θεσμό πρώιμης συνάντησης της οικογένειας με τον εκπαιδευτικό θεσμό όπου αντικείμενο επεξεργασίας αποτελούσε μεταξύ άλλων η διαχείριση της ετερότητας.

Η ταινία εγγράφεται στη γαλλική παράδοση ταινιών με θέμα το σχολείο (από το *Zéro de Conduite* του Jean Vigo το 1933 έως το *Etre et avoir* του Nicolas Philbert το 2002) και κέρδισε τον Χρυσό Φοίνικα στο Φεστιβάλ των Καννών το 2008. Άγγιξε το κοινό διότι θέτει σε επερώτηση την αποτελεσματικότητα της παραδοσιακής διδασκαλίας και αναδεικνύει τις δυσκολίες του εκπαιδευτικού συστήματος να λάβει υπόψη του τις ιδιαιτερότητες, τις δυσκολίες ή τις ικανότητες των παιδιών, ιδίως αυτών με διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα. Αλλά και όχι μόνο. Η εθνοτική και κοινωνική ετερογένεια της τάξης δεν είναι τα αποκλειστικά εμπόδια. Είναι και η κοινωνική πραγματικότητα που υπογραμμίζεται με δραματικό τρόπο όπως όταν έρχονται στην επιφάνεια οι κοινωνικές επιπτώσεις της αποβολής του Σουλεϊμάν από το σχολείο ή της εκδίωξης της μητέρας του Ασιάτη Γουέι διότι δεν είχε νόμιμη άδεια παραμονής.

Η ταινία έχει απήχηση στους εκπαιδευτικούς διότι θα μπορούσε να αφορά οποιαδήποτε τάξη στο Δυτικό κόσμο όπου η εθνοτική ετερογένεια είναι παρούσα. Ταυτίζονται με τη δυναμική ανάμεσα στον εκπαιδευτικό που θέλει να κάνει «το καλό» και στους μαθητές που δεν αναγνωρίζουν ότι αυτό «το καλό» απαντά στις ανάγκες τους. Ο Βέγαudeau δεν παίρνει το μέρος κανενός. Έχουν όλοι δίκιο και άδικο. Βρίσκονται και οι δύο μεριές παγιδευμένες σε ένα αδιέξοδο.

Το σχολείο, χωρίς να λέγεται ρητά, εντάσσεται σε ΖΕΠ—Ζώνη Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας, δηλαδή είναι μέρος μιας πολιτικής που θεσμοθέτησε η γαλλική πολιτεία το 1981 και η οποία δίνει έμφαση σε μια πολιτική διασφάλισης των ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση, στην καταπολέμηση της σχολικής αποτυχίας «δίνοντας περισσότερα σε αυτούς που έχουν τα λιγότερα» με την έννοια της θετικής διάκρισης². Δεν πρόκειται για ένα εξαθλιωμένο σχολείο. Το κτίριο παρά την μικρή αυλή είναι σύγχρονο και καλοβαλμένο. Οι εκπαιδευτικοί είναι προοδευτικοί και κινητοποιημένοι. Δεν αδιαφορούν, κάνουν συστηματικά συναντήσεις μέσα σε ένα φιλικό κλίμα, συζητούν αναλυτικά για τους μαθητές τους, συναντούν τους γονείς. Ακόμη και η μαγείρισσα είναι οργανικό κομμάτι του σχολείου. Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί ότι ο τίτλος «Ανάμεσα στους Τοίχους» παραπέμπει σε προστασία των

² “Comment réussir en ZEP. Vers des zones d’ excellence pédagogique”, G. Chauveau, Paris, RETZ, 2002.

μαθητών. Προστασία μέσα από την καλή κατάσταση της υλικοτεχνικής υποδομής. Προστασία μέσα από την αντίσταση των εκπαιδευτικών απέναντι σε έναν ενδεχόμενο φαύλο κύκλο εγκατάλειψης και εξαχρείωσης. Και όμως τα παιδιά δεν φαίνεται να απολαμβάνουν αυτή την προστασία. Όχι μόνο δεν μαθαίνουν αλλά απαιχθάνονται και στην καλύτερη περίπτωση αδιαφορούν για το σχολείο ενώ οι καθηγητές αισθάνονται επαγγελματική ματαίωση και συχνά απόγνωση. Τί φταίει; Μήπως οι σχολικοί τοίχοι του τίτλου αντί για προστασία σηματοδοτούν αποκλεισμό όπου οι κοινωνικές ανισότητες αναπαράγονται με μαθηματικά ακρίβεια; Αντί να προστατεύουν περιχαράκωνουν, αποκλείουν και εγκλωβίζουν τους μαθητές και τις μαθήτριες και τους κάνουν να ασφυκτιούν; Ανάμεσα σε όλα όσα μπορεί να φταίει για τη σχολική αποτυχία των παιδιών από διαφορετικά εθνοπολιτισμικά περιβάλλοντα θα σταθώ στη διάσταση της ταυτότητας των μαθητών που ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να χειριστεί με επιτυχία ώστε η ετερογένεια της σχολικής τάξης να αποβεί πρόκληση αντί για εμπόδιο.

Συγκρούσεις ανάμεσα στην ταυτότητα και τη μάθηση³

Συχνά οι εκπαιδευτικοί ερμηνεύουν τη δυσκολία των μαθητών απέναντι στη μάθηση είτε σαν αποτέλεσμα μειωμένης ικανότητας και περιορισμένης ευφυΐας είτε σαν έλλειψη κινήτρων και ανεπαρκή προσπάθεια. Έτσι άλλοτε πολλαπλασιάζουν τις πρωτοβουλίες για να κινητοποιήσουν τους μαθητές και άλλοτε απογοητεύονται και αποθαρρύνονται –όπως ακριβώς συμβαίνει και στην ταινία. Συνήθως οι εκπαιδευτικοί δεν αναζητούν άλλα αίτια που ενδέχεται να αναστέλλουν τις ικανότητες των παιδιών και να εμποδίζουν τη μάθηση.

Τα πιο προφανή εμπόδια από τη σκοπιά της Ψυχολογίας είναι οι απειλές προς την ταυτότητα που ενδέχεται να ασκούν διάφορες πλευρές της εκπαίδευσης. Τέτοιες απειλές συχνά προέρχονται από αυτό που ονομάζεται «υποκειμενικό αναλυτικό πρόγραμμα», δηλαδή οι συγκεκριμένες, συναισθηματικά φορτισμένες σημασίες που μπορεί να έχει κάθε γνωστικό αντικείμενο για το μαθητή.

³ Τις συγκρούσεις ανάμεσα στη ταυτότητα και τη μάθηση έχω αναλύσει στο κείμενο “Ταυτότητα και εκπαίδευση” της σειράς “Κλειδιά και Αντικλειδιά”, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2003.

Υπάρχουν πλήθος γνωστικές πληροφορίες που είναι πιθανό να απειλήσουν την οντολογική ταυτότητα του μαθητή, όπως για παράδειγμα το μάθημα της περιβαλλοντικής αγωγής που αποκαλύπτει στο μαθητή το μικρίστο μέγεθος της γης σε σχέση με το σύμπαν, ή όπως το μάθημα της γεωολογίας που υπογραμμίζει την τεράστια σχετικότητα του χρόνου σε σχέση με το πεπερασμένο της ζωής του. Απειλητικά προς την ταυτότητα μπορεί να είναι και άλλα μαθήματα, όπως για παράδειγμα της ιστορίας, με τη μετάδοση κοινωνικών και πολιτισμικών πληροφοριών που αναδεικνύουν αξίες και πιστεύω ριζικά διαφορετικά από των μαθητών ή περιγράφουν συγκρούσεις με τις οποίες μπορεί οι μαθητές να ταυτιστούν.

Τέτοιες απειλές όχι μόνο εμποδίζουν τη μάθηση και την εξέλιξη αλλά επιπλέον ανακινούν αντιστάσεις, αν όχι παλινδρομήσεις. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι πρέπει να αποφεύγεται η έκθεση των μαθητών στο διαφορετικό και το ανοίκειο ούτε ότι πρέπει να απαλείφονται οι αντιθέσεις (που άλλωστε η αναγνώρισή τους αποτελεί προϋπόθεση της ατομικής ελευθερίας η οποία κατακτάται αποκλειστικά μέσα από την εκπαίδευση). Σημαίνει όμως ότι το υποκειμενικό αναλυτικό πρόγραμμα έχει τεράστια σημασία για την επίδραση που ασκεί, αν για παράδειγμα αποδιοργανώνει ή όχι τους μαθητές, αν ενεργοποιεί ή όχι αμυντικούς μηχανισμούς που παρεμποδίζουν την πραγματική μάθηση.

Η ταυτότητα των μαθητών, μολονότι μοιάζει παράδοξο, μπορεί να απειληθεί και από αυτή την ίδια την κατοχή της γνώσης. Για παράδειγμα, η γνώση συχνά θεωρείται ανδρικό προνόμιο. Σε παραδοσιακές κοινωνίες τα κορίτσια που κατακτούν τη γνώση μπορεί να απειληθούν και να θεωρήσουν ότι αυτό αντιβαίνει στο θηλυκό τους προορισμό. Μια τέτοια στάση θα ενεργοποιήσει αντιστάσεις απέναντι στη μάθηση και μπορεί να στρέψει την ενέργεια της μαθήτριας προς άλλες κατευθύνσεις πιο «συμβατές» με το φύλο της.

Η ταξική, η εθνοτική ή η φυλετική ταυτότητα μπορούν επίσης να απειληθούν από το ένα ή το άλλο είδος γνώσης. Ολόκληρη η ερευνητική εργασία του ειδικού της διγλωσσίας Jim Cummins αναφέρεται σ' αυτό το

θέμα.⁴ Το αναλυτικό πρόγραμμα του Αμερικάνικου σχολείου μεταφέρει, κατά τον Cummins, στους μαθητές των πολλών μειονοτήτων των ΗΠΑ το μήνυμα πως η γλώσσα, ο πολιτισμός και η προηγούμενή τους εμπειρία (δηλαδή το σύνολο της ταυτότητάς τους) δεν έχουν θέση μέσα στο σχολείο και κατ' επέκταση μέσα στην κοινωνία. Για να γίνουν αποδεκτοί στην κοινωνία της πλειοψηφίας που αντιπροσωπεύει το σχολείο, οι μαθητές πρέπει να είναι βουβοί και αόρατοι, ο πολιτισμός και η γλώσσα τους να αφήνονται στο σπίτι. «Αυτό το μέρος κάνει την ψυχή μου να πονά», φέρεται να λέει ένας μικρός μαθητής σε πολυπολιτισμικό σχολείο της Καλιφόρνιας. Η άλλη εκδοχή του ίδιου φαινομένου απειλής της εθνοτικής ταυτότητας είναι το παράδειγμα Αфро-Αμερικανών μαθητών που αριστεύουν στο σχολείο, γίνονται όμως εξαιτίας της καλής επίδοσης αντικείμενο κριτικής από τους φίλους τους σαν «προδότες» που εγκαταλείπουν την κληρονομιά και απεμπολούν την ταυτότητά τους προς όφελος των λευκών. Η επιτυχία στο σχολείο εμφανίζεται σαν συμμαχία με την κυρίαρχη ομάδα καταπίεσης.

Όλοι οι υπεύθυνοι του εκπαιδευτικού μηχανισμού —από τους συμβούλους έως τους διοικητικούς και τους διαμορφωτές της εκπαιδευτικής πολιτικής— και ιδίως οι εκπαιδευτικοί είναι αναγκαίο να εμβαθύνουν στην κατανόηση και την αναγνώριση των διαστάσεων της εκπαίδευσης που απειλούν την ταυτότητα των μαθητών και παρεμποδίζουν τις λειτουργίες τις απαραίτητες στη μάθηση. Αυτού του τύπου η γνώση είναι πολύτιμη, καλλιεργεί την ευαισθησία, διευρύνει και συντονίζει τις συναισθηματικές, αναπαραστατικές και εννοιολογικές καταγραφές της εμπειρίας, πράγμα που ενισχύει την κριτική και δημιουργική σκέψη και τον ηθικό στοχασμό. Με τέτοιες αποσκευές οι εκπαιδευτικοί θα είναι σε θέση να παρεμβαίνουν εφαρμόζοντας παιδαγωγικές πρακτικές που (α) μειώνουν τις απειλές που δέχεται η ταυτότητα, και (β) ενδυναμώνουν την ταυτότητα και την καθιστούν λιγότερο ευάλωτη στις απειλές. Μια τέτοια επεξεργασία της ταυτότητας συμβάλλει και στη μείωση κοινωνικών προβλημάτων, όπως είναι ο ρατσισμός και η βία που συχνά είναι αποτέλεσμα αδύναμων, ευάλωτων και απειλημένων ταυτοτήτων.

⁴ Ενδεικτικά αναφέρω το «Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση: Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας», Cummins, J., μτφρ. Σ. Αργύρη, Gutenberg, 1999.

«Δεν καταλαβαίνετε, κύριε»

Η δύσκολη διαπραγμάτευση των ταυτοτήτων διαπερνά το σύνολο της ταινίας. Είναι αυτός ο καμβάς πάνω στον οποίο τοποθετούνται όλα τα γεγονότα σύγκρουσης ή προσέγγισης μεταξύ μαθητών και καθηγητών αλλά και μεταξύ γονιών και σχολείου. Είναι το ερμηνευτικό κλειδί της δυσκολίας των εκπαιδευτικών να διδάξουν και των μαθητών να μάθουν. Η συνοχή μεταξύ της εμπειρίας, των ιδεών και των αξιών διασφαλίζεται μέσω της ταυτότητας. Και στην ταινία γινόμαστε συστηματικά μάρτυρες της έλλειψης αυτής της συνοχής. Η εμπειρία των μαθητών, αυτό που είναι έξω από το σχολείο, δεν έχει σχέση με αυτό που είναι μέσα στο σχολείο. Ό,τι ξέρουν το έχουν μάθει έξω από το σχολείο. Ο καθηγητής μένει εμβρόντητος όταν η πανέξυπνη και αναιδής Τυνησιανή Εσμεράλδα που έχει δηλώσει ότι δεν ενδιαφέρεται για βιβλία αποκαλύπτει προς το τέλος της ταινίας ότι έχει διαβάσει μόνη της το «Συμπόσιο» του Πλάτωνα και έχει συλλάβει το βάθος του κειμένου.

Οι μαθητές που συμμετέχουν αποδοτικά στο μάθημα είναι αυτοί που έχουν αποκτήσει μια ασφαλή αίσθηση ταυτότητας και την πεποίθηση ότι η φωνή τους θα ακουστεί και θα αντιμετωπιστεί με σεβασμό μέσα στη τάξη. Είναι αυτοί που νιώθουν πώς η μάθηση που εκτυλίσσεται μέσα στη τάξη είναι κάτι το δικό τους και πώς ανήκουν και αυτοί στη μαθησιακή κοινότητα της τάξης. Στην ταινία επανέρχεται συστηματικά, ρητά ή άρρητα, η πληροφορία ότι η γνώση που παρέχεται στους μαθητές και τις μαθήτριες δεν τους είναι νοηματοδοτημένη. Δεν τους αφορά. Δεν καταλαβαίνουν γιατί να μάθουν όσα απαιτεί το σχολείο και ο δάσκαλος. «Δεν καταλαβαίνω τί κάνουμε, όχι μόνο στο μάθημα της γλώσσας, αλλά σε όλα τα μαθήματα», λέει στο τέλος μια μαθήτρια. «Δεν μ'αρέσει το σχολείο» λέει ένας άλλος. Και ο καθηγητής τους ο κύριος Margin που είναι ευσεινήδητος πασχίζει να τους κινητοποιήσει. Να κεντρίσει το ενδιαφέρον τους. Τους διδάσκει γλώσσα. Οι μαθητές αντιστέκονται υποστηρίζοντας ότι αυτά που τους λέει δεν έχουν για αυτούς χρηστική σημασία. Τους δίνει να διαβάσουν το Ημερολόγιο της Άννας Φράνκ πιστεύοντας ότι θα τους συγκινήσει. Ουδείς φαίνεται να κινητοποιήθηκε από το βιβλίο. Όλες του οι προσπάθειες πέφτουν στο νερό.

Όμως ο καθηγητής δεν παραδίδει τα όπλα. Πιστεύει στην εκπαίδευση. Σε μια ύστατη προσπάθεια να καταλάβει ποιοί είναι οι μαθητές του ο καθηγητής τους ζητάει ως εργασία να περιγράψουν το πορτραίτο τους και να

καταθέσουν τα όνειρά τους, τις επιθυμίες τους, τα χόμπυ τους, αυτά που δεν τους αρέσουν. Αλλά στ' αλήθεια η πρωτοβουλία αυτή δεν οδηγεί σε επιτυχία. Ούτε οι μαθητές αισθάνονται ότι ο δάσκαλος τους τους γνωρίζει καλύτερα ούτε αυτός μαθαίνει περισσότερα γι' αυτούς και τους πολιτισμικούς τους κανόνες. Με έκπληξη ακούει από τον Μπουμπακάρ ότι «δεν τρώει μπροστά στη μητέρα του συμμαθητή του, ντρέπεται μπροστά της επειδή τη σέβεται» ή τον ασιάτη μαθητή ότι «οι άνθρωποι σήμερα έχουν χάσει την αίσθηση της ντροπής». Ο δάσκαλος δεν καταλαβαίνει. «Δεν καταλαβαίνετε» του λέει ο μαθητής και ο εκπαιδευτικός διαμαρτύρεται λέγοντας «Α, είμαι χαζός». Και ο μαθητής απαντά «όχι, δεν καταλαβαίνετε».

Σχολείο και γονείς

Στη σχέση εκπαιδευτικών μαθητών στη ταινία εμφανίζεται και ο τρίτος πόλος της μαθησιακής κοινότητας—αυτός των γονιών. Οι γονείς καλούνται συχνά στο σχολείο, κυρίως για να τους μεταφερθεί η αποτυχία ή η κακή συμπεριφορά των μαθητών. Δεν είναι όμως στο πρώτο επίπεδο κριτική η στάση τους μεταφέροντάς τους την ευθύνη για τα προβλήματα επίδοσης των παιδιών τους. Ούτε δείχνουν αδιαφορία στα κοινωνικά προβλήματα με τα οποία βρίσκονται αντιμέτωποι οι γονείς. Όταν μια εκπαιδευτικός ενημερώνει τους συναδέλφους της ότι έμαθε πως θα απελαθεί η μητέρα του Γουεϊ συγκεντρώνονται όλοι στο γραφείο των καθηγητών και κινητοποιούνται για να βοηθήσουν. Η έγνοια που εκφράζουν είναι πολύ ειλικρινής.

Η εδραίωση σχέσης του σχολείου με τους γονείς είναι ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά προγραμμάτων που αποδείχτηκαν επιτυχημένα στην καταπολέμηση της σχολικής αποτυχίας, ακόμη και εάν το σχολείο βρίσκεται σε κοινωνικά υποβαθμισμένη περιοχή.⁵ Η σχέση αυτή δεν είναι εύκολη. Ανοίγοντας το σχολείο τις πύλες του στους γονείς και στην υπόλοιπη κοινότητα παίρνει οπωσδήποτε κάποια ρίσκα. Επιτρέπει να έχουν και άλλοι λόγο στον τρόπο που κάνει τη δουλειά του. Οι γονείς από τη μεριά τους μπορεί να αισθανθούν ευάλωτοι και απειλημένοι από τις προσπάθειες του σχολείου να τους προσεγγίσει. Ερχόμενοι πιο κοντά στο σχολείο, φοβούνται ότι θα είναι ανοικτοί σε κριτική για τον τρόπο που μεγαλώνουν τα παιδιά τους. Η σχέση

⁵ Τη σχέση σχολείου και οικογένειας αναλύω στο “Οικογένεια και σχολείο” της σειράς “Κλειδιά και αντικλειδιά”, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2004.

αυτή περιπλέκεται ακόμη περισσότερο όταν οι γονείς ανήκουν σε διαφορετική εθνοπολιτισμική ομάδα. Η ευαισθησία τους απέναντι στις προκαταλήψεις που κυριαρχούν δυσκολεύει τους γονείς να διακρίνουν ανάμεσα στην αντίδραση του εκπαιδευτικού την οποία προσλαμβάνουν ως ρατσιστική προκατάληψη και σε εκείνη την αντίδραση που αφορά ένα πραγματικό πρόβλημα η αντιμετώπιση του οποίου απαιτεί χειρισμό και όχι αμυντική στάση.

Το θέμα δεν είναι να καλέσει ο δάσκαλος τον γονιό και να του πεί τί είναι αυτό που πρέπει να κάνει για το παιδί του όταν υπάρχει πρόβλημα ούτε να θεωρήσει το ευρύτερο περιβάλλον υπεύθυνο για την αποτυχία ή τα προβλήματα στη συμπεριφορά του μαθητή. Αν θέλει ο δάσκαλος να λειτουργήσει ο ίδιος και το σχολείο του ως ανοικτό σύστημα θα καλέσει το γονιό και θα συναλλαγεί μαζί του. Αυτό σημαίνει πρωτίστως εγκατάσταση κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ δασκάλου και γονιού. Ο δάσκαλος θα ακούσει τον γονιό, θα κατανοήσει τις ιδιαιτερότητές του (προσωπικές, κοινωνικές, πολιτισμικές), θα υπολογίσει τις απόψεις του, θα σεβαστεί τη γνώμη του, θα τον καταστήσει συμμετέχο σε αυτό που συμβαίνει μέσα στην τάξη και ακόμη θα τον συμπεριλάβει όπου μπορεί.

Παραθέτω ένα παράδειγμα τί θα σήμαινε ενεργητική συμμετοχή των γονιών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Προέρχεται από ένα σχολείο σε μια υποβαθμισμένη περιοχή των Βρυξελλών όπου φοιτά πολύ μεγάλος αριθμός παιδιών μεταναστών ανάμεσα στους οποίους πολλοί από την Κεντρική και τη Βόρεια Αφρική. Το σχολείο έχει να διαχειριστεί πολλές διαφορετικές κουλτούρες και φυλές και είκοσι πέντε διαφορετικές μητρικές γλώσσες. Οι εκπαιδευτικοί που συγκεντρώνονται το πρωί μισή ώρα πριν αρχίσει το μάθημα αντιλαμβάνονται ότι οι μετανάστες γονείς δεν πλησιάζουν καν το σχολείο. Όταν τους καλούν αντιδρούν σαν να αδιαφορούν για την πρόοδο των παιδιών τους και δεν ανταποκρίνονται στο κάλεσμά τους. Οι εκπαιδευτικοί λειτουργώντας ως ανοικτό σύστημα αποφασίζουν μια φορά την εβδομάδα, για μια ώρα το πρωί μια άτυπη συνάντηση με τους γονείς πριν αρχίσουν τα μαθήματα. Στην πρωινή αυτή συνάντηση προσφέρουν καφέ, κουλουράκια και κρουασάν που εκ περιτροπής προσφέρει και ένας άλλος φούρνος της γειτονιάς, εμπλέκοντας κατ' αυτό τον τρόπο και την ευρύτερη κοινότητα. Οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν βάρδους ώστε να μοιραστούν αυτήν την παραπάνω δουλειά. Στην αρχή έρχονται οι Βέλγοι γονείς και αργότερα δειλά-

δειλά αρχίζουν να έρχονται και οι μετανάστες. Στο άτυπο αυτό πλαίσιο οι εκπαιδευτικοί εκμεταλλεύονται τους μεταφραστές που είναι μεν τοποθετημένοι στο σχολείο αλλά παραμένουν αχρησιμοποίητοι μιας και μέχρι εκείνη τη στιγμή οι γονείς δεν έρχονταν ποτέ. Σιγά-σιγά εγκαθίσταται ένα κλίμα εμπιστοσύνης και οι γονείς ανοίγονται και συζητούν μεταξύ τους και με τους εκπαιδευτικούς για τα παιδιά τους, για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ίδιοι, για τις προσδοκίες τους από την εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί έχουν και αυτοί την ευκαιρία να εκφράσουν με τη σειρά τους τις προσδοκίες τους από τους γονείς. Το σχολείο αποκαλύπτει έναν κόσμο άγνωστο στους γονείς και οι εκπαιδευτικοί μαθαίνουν για την οικογενειακή κατάσταση των μαθητών του. Πρόκειται για ένα πολύ ενδιαφέρον πείραμα που δείχνει ανάγλυφα τι σημαίνει αλληλεπίδραση μεταξύ σχολείου και οικογένειας, τι σημαίνει ευέλικτα όρια με το περιβάλλον έξω από το σχολείο και τι σημαίνει ανοικτή επικοινωνία.

Στα μάτια των παιδιών οι πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στο σχολείο και στο σπίτι αντανακλούν ένα διαφορετικό σύστημα αξιών το οποίο δύσκολα γεφυρώνεται στη συνείδησή τους. Οι μαθητές έτσι βρίσκονται διχασμένοι ανάμεσα στις προσδοκίες δύο κόσμων. Για να βγουν από αυτή τη σύγκρουση τα παιδιά με διαφορές πολιτισμικές ταυτότητες είτε υποτιμούν τους γονείς είτε υποτιμούν την αυθεντία του σχολείου. Και οι δύο εκδοχές είναι επίπονες για το παιδί και αρνητικές για τη διαδικασία της μάθησης.

Στην ταινία παρά τις αγαθές προθέσεις και τις προσπάθειες των εκπαιδευτικών να έρθουν κοντά στους γονείς οι συναντήσεις δεν φαίνεται να αποβαίνουν πολύ αποτελεσματικές. Οι γονείς δείχνουν σεβασμό στους εκπαιδευτικούς και είναι φανερό ότι στα μάτια τους εκπροσωπούν ένα είδος αυθεντίας. Τους ακούν με δέος και με μάτια χαμηλωμένα. Όμως δεν φαίνεται να καταλαβαίνουν. Είτε δεν καταλαβαίνουν διότι τα γαλλικά τους είναι φτωχά ή ανύπαρκτα είτε (ακόμη πιο δύσκολο) δεν κατανοούν τις αξίες του σχολείου, της γαλλικής κοινωνίας της οποίας είναι πολίτες και παράλληλα απόλυτα ξένοι. Κορυφαία σκηνή είναι όταν η μητέρα του Σουλεϊμάν, μαθητή από το Μαλί που αποβάλλεται, έρχεται στο σχολείο ντυμένη με τη θαυμάσια αφρικανικά της φορεσιά. Ακούει με μεγάλη σοβαρότητα αυτά που της λέει ο σύλλογος των καθηγητών. Ωστόσο δεν καταλαβαίνει. Της μεταφράζει ο γιός της. Αυτό όμως που επίσης δεν αντιλαμβάνεται είναι γιατί ο γιός της που είναι ένα καλό παιδί στην οικογένεια θεωρείται από το σχολείο απόβλητος. Η σύγκρουση μέσα της

των δύο κόσμων είναι εμφανής. Είναι οι κανόνες του σχολείου που θα πρέπει να κυριαρχήσουν ή οι αξίες του σπιτιού; Και όταν φεύγει αντί να έχει μια γλώσσα του σώματος συντετριμμένη, έχει το κεφάλι ψηλά, περπατάει σαν βασίλισσα, με το πολύχρωμο αφρικάνικο καφτάνι της να ανεμίζει δίνοντας ένα μήνυμα ότι το σχολείο είναι έξω, αλλά και κατώτερο από τον δικό της πολιτισμό.

Υπάρχει διέξοδος στο αδιέξοδο;

Οι προθέσεις του καθηγητή Marin δεν μπορούν να τεθούν σε επερώτηση. Είναι ιδεολόγος. Πιστεύει στις δημοκρατικές αρχές και στο διάλογο μέσα στην τάξη. Εκπροσωπεί επάξια τον τρόπο που η Γαλλία υιοθετεί την καθολικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όταν αντιμετωπίζει την εθνοπολιτισμική διαφορά. Ωστόσο δεν μπορεί να χειριστεί την κατάσταση. Ίσως διότι η προσέγγιση αυτή αρνείται τη διαφορά.⁶ Του φεύγουν τα πράγματα από τα χέρια. Σε στιγμή μεγάλης πίεσης αποκαλεί δυό μαθήτριες του «τσουλίτσες» και ανοίγει ένας κύκλος σύγκρουσης που κλείνει πολύ δύσκολα. Το ίδιο συμβαίνει και με την αντίδρασή του απέναντι στο Σουλεϊμάν. Δεν μπορεί να χειριστεί τον υπό εκκόλαψη ανδρισμό του έφηβου μαθητή του. Απειλείται και ταυτόχρονα απειλεί το μαθητή με αποτέλεσμα να τον αποβάλλει. Τα δύο αυτά συμβάντα σύγκρουσης στην ταινία αφήνουν με έναν άμεσο τρόπο την πικρή γεύση του αδιεξόδου. Εξίσου πικρή όμως, με έναν ήπιο τρόπο, είναι και η τελευταία σκηνή του έργου όπου μαθητές και καθηγητές παίζουν μπάλα στη στενή αυλή. Στο πρώτο επίπεδο μέσα από το συλλογικό παιχνίδι σηματοδοτείται η επικύρωση της ανανέωσης της ελπίδας αλλά σε ένα δεύτερο, το μήνυμα είναι ότι χωρίς ανατροπές όλα ανακτούν το ρυθμό τους και συνεχίζονται οδηγώντας στο ίδιο μέχρι σήμερα αδιέξοδο. Το αδιέξοδο είναι του καθηγητή Marin αλλά κυρίως είναι το αδιέξοδο των παιδιών από τα λαϊκά στρώματα της αποαποικιομένης Γαλλίας που είναι καταδικασμένα να παραμείνουν

⁶ Αυτό το τελευταίο σχόλιο παραπέμπει σε μια μεγάλη συζήτηση ανάμεσα στην κοινοτιστική αντιμετώπιση της εθνοπολιτισμικής διαφοράς που υιοθετείται από τους Αγγλοσάξωνες και σε αυτή της καθολικότητας των δικαιωμάτων που χαρακτηρίζει τη γαλλική προσέγγιση. Πρόκειται για ένα ευρύ θέμα που απασχολεί τη θεωρία αλλά και την πρακτική απέναντι στην εθνοπολιτισμική ετερότητα που δεν προτίθεται να ανοίξω εδώ μια και η ανάλυση της ταινίας που υιοθέτησα επικεντρώνεται σε άλλα επιχειρήματα. Ωστόσο θεωρώ αυτή τη συζήτηση μείζονα.

παγιδευμένα «ανάμεσα στους τοίχους». Το αδιέξοδο όμως είναι και του εκπαιδευτικού συστήματος το οποίο δεν μπορεί να υιοθετήσει πρακτικές διαπραγμάτευσης της ταυτότητας που να οδηγούν στην ενδυνάμωση όλων όσων μετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Θάλεια Δραγώνα
Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Αθηνών